

Ключевые слова: апелляция, апелляционный пересмотр, судебный контроль, следственный судья, досудебное расследование.

Summary

The article is dedicated to the main problems of the appellate review of investigating magistrate determinations, that can be challenged at pretrial inquiry phase.

Key words: appeal, appellate review, judicial control, investigating magistrate, pretrial inquiry.

Отримано 26.11.2012

Н. В. СМЕТАНІНА

*Наталія Володимирівна Сметаніна, аспірант
Національного університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ «ЦІНИ» ЗЛОЧИННОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сучасному суспільстві проблема дослідження злочинності є однією з найактуальніших, є важливим об'єктом вивчення у кримінологічній науці та практиці боротьби зі злочинністю. Багатогранність, складна структура злочинності зумовлює значне коло пов'язаних із нею кримінологічних питань. Одним із таких питань є визначення та аналіз поняття «ціна» злочинності, розкриття змісту прямого і непрямого збитку від злочинності, соціальних наслідків злочинів.

Проблема визначення «ціни» злочинності вимагає сьогодні нового кримінологічного розуміння, відмови від спрощених підходів до цього важливого і складного питання, більшої уваги у науковій літературі. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях таких відомих вчених, як Ю.М. Антонян, А.М. Бойко, В.В. Голіна, Б.М. Головін, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, В.Є. Квашиш, Л.В. Кондратюк, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, В.В. Лунєєв, В.С. Овчинський, Л.І. Романова, В.І. Шақун та інші.

У звичайному розумінні ціна є грошовим виразом вартості товару, платою, а у переносному значенні – цінністю, значенням чого-небудь, певною роллю¹.

«Ціна» ж злочинності у кримінології є ключовим елементом характеристики самої злочинності та складовою інформаційної моделі злочинності. А за влучним висловом англійської релігійної письменниці Ханни Мор (1745–1833), важливо не стільки знати все, скільки знати всьому точну ціну².

Учений В.В. Лунєєв зазначає, що головна трагедійність нашого стану полягає в тому, що ми точно не знаємо реального узагальненого обсягу злочинності, не знаємо її повних соціальних та економічних наслідків, не знаємо дійсної ефективності боротьби зі злочинністю, не знаємо у що вона у цілому обходиться нашій країні і не маємо адекватного прогнозу її можливого розвитку. При першому обережному оціночному наближенні до економічної ціни злочинності вона є колосальною³. А «бюджет» існуючої злочинності досить часто порівнюють з бюджетом країни.

Учені Л.В. Кондратюк і В.С. Овчинський, аналізуючи «ціну» злочинності, поділяють це поняття на «ціну» кримінальної експансії (захоплення певних благ, економічна експансія, рейдерство), «ціну» кримінальної агресії (як психо-духовної деструктивної енергії людини, що спрямована на руйнування таких благ, як життя, здоров'я (духовне, душевне, тілесне)) і «ціну» кримінального обману (злочини, що завдали матеріальних збитків). При розрахунку «ціни» кримінальної експансії зазначені учені пропонують враховувати суму приватних втрат і економічні втрати суспільства. Досить цікавим є і аналіз поняття «ціна» життя при аналізі «ціни» злочинності, його учені співвідносять із віком людини, доводячи, що з плином часу цінність життя знижується⁴. Звичайно ж такі положення слід вважати дискусійними.

«Ціна» злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, яких завдає злочинність суспільству (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати)⁵. Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється у грошовому виразі. Сюди належать кількість летальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листками, додаткові витрати на їх лікування, страхова виплата, проведення психологічної реабілітації. До непрямого збитку від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фіскально-ревізійних структур, витрати на навчання і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, витрати на наукові розробки (дослідження), вартість захисних систем, матеріальні витрати, пов'язані із розслідуванням і розглядом кримінальних справ. Пропонуємо також до непрямого збитку від злочинності включати зловживання представників правоохоронних і судових ор-

ганів, а також породжену механізмом криміналізації тіньову економіку. І це ще неповний перелік прямого і непрямого збитку, адже вичерпного переліку цих збитків не існує у криминологічній науці, а можливість підрахунку зазначених збитків у грошовому еквіваленті у певних випадках має лише штучний характер.

Вважаємо, що прямий збиток від злочинності має бути поділений на прямий збиток матеріального характеру і прямий збиток особистого характеру. Особливо складні для визначення і підрахунку наслідків злочини, що вчинені щодо окремої особи⁶. Можливо підрахувати витрати на лікування і лікарські засоби людини, що стала жертвою злочину (прямий матеріальний збиток), але складно, навіть неможливо визначити у грошовому еквіваленті моральні і психологічні втрати, образу честі і гідності, зміну ставлення особи до навколишнього середовища і самої себе після вчиненого злочину (прямий особистий збиток). До того ж різні люди неоднаково переживають наслідки злочину, особливо моральне і психологічне напруження зростає, коли мова йде про вбивства, нанесення шкоди здоров'ю, згвалтування і т.д. А Л.І. Романова, досліджуючи феномен наркозлочинності, наводить відомості про те, що світовий оборот лише наркоіндустрії становить 400 – 600 млрд. дол. США. Вчена підкреслює, що виміряти і оцінити у грошовому вираженні всі наслідки шкоди, що настає у результаті розповсюдження у суспільстві захворювання наркоманією надзвичайно складно, наслідки розтягнуті у часі і стають очевидними лише у майбутньому, коли виправити становище неможливо і пропонує до «ціни» злочинності включати також витрати на лікування і психологічну реабілітацію членів родини наркозалежної особи⁷.

Подібні висновки вчених змушують замислитись над необхідністю поділу шкоди від прямих і непрямих збитків від злочинності на видиму та невидиму шкоду (таку, що має віддалений характер і яку можна підрахувати лише у майбутньому).

До «ціни» злочинності слід включати і витрати на утримання всієї пенітенціарної (кримінально-виконавчої) системи. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2010 рік»⁸ видатки на утримання Державної пенітенціарної служби України у 2010 році склали 2 292 158,1 тис. грн., а вже у 2011 році⁹ було витрачено 2 598 531,2 тис. грн.

Аналітики групи World Federation, що виконує замовлення ООН, під «ціною» злочинності розуміють сукупні активи злочинних організацій.

Значної уваги потребує і дослідження змісту соціальних наслідків злочинів, їх врахування при визначенні «ціни» злочинності. Важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів за ознаками змісту шкоди, об'єкту кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, часу настання суспільно небезпечних наслідків, наслідків злочину як фактору, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони, сфери життєдіяльності, у якій відбулось нанесення шкоди¹⁰.

Досліджуючи феномен корисливої насильницької злочинності в Україні, вчений Б.М. Головін зазначає, що нинішній стан криминологічних знань про соціальні наслідки злочинності далеко не відповідає суспільній значущості проблеми і запитам практичної діяльності із запобігання та протидії цьому анти-суспільному феномену і пропонує дворівневий підхід до аналізу соціальних наслідків: у площині корисливих насильницьких злочинних проявів та надбудові вищого порядку узагальнення, що відбиває соціетальні негативні зміни системно-структурного значення¹¹.

Соціальні наслідки злочинів живуть набагато довше, ніж самі злочини. Вони мають деструктивний вплив на суспільство, руйнують різноманітні сфери життя і діяльності людей, духовну культуру суспільства.

За даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України у 2007 році було зареєстровано 401293 злочинів, у 2008 році – 384424, у 2009 році – 434678, у 2010 році – 500902 і у 2011 році – 515833 злочинів. Отже, починаючи з 2009 року, спостерігаємо збільшення динаміки злочинності і відповідно зростання її «ціни». А за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна належить до країн із максимальною інтенсивністю умисних вбивств (коефіцієнт інтенсивності умисних вбивств становить 9.0)¹².

Від злочинних посягань у 2007 році загинуло 9800 осіб, у 2008 – 8656 осіб, у 2009 – 6590 осіб, у 2010 – 6077 осіб і у 2011 році – 6426 осіб. Лише за останні п'ять років у нашій державі внаслідок злочинних діянь загинуло 37 549 осіб (!). Держава зазнала значних втрат, що мають незворотній характер.

«Ціна» злочинності зростає із року в рік і є значною у будь-якій державі. Так, в Україні лише з 2010 року в офіційній статистиці Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України знайшли відображення дані про матеріальні збитки від злочинів, їх відшкодування та вилучення в розрізі регіонів та залізниць. У 2010 році всього по Україні встановлена сума матеріальних збитків у розмірі 3 296 750,385 тис.грн. У 2011 році всього по Україні встановлена сума матеріальних збитків у розмірі 6 158 813, 135 тис. грн. Відшкодовано збитків на суму 1 957 627, 017 тис. грн. (і це лише краплина у морі злочинності, частина відшкодованих збитків). Накладено арешт на майно у сумі 1 988 090, 648 тис. грн. Вилучено майна, готівки, цінних паперів, іноземної валюти (з числа арештованого) на суму 196 644,057 тис. грн. До цього ж у офіційній статистиці знаходили відображення відомості про матеріальні збитки від злочинів у сфері економіки та їх відшкодування (так, у 2005 році ці збитки склали 1 057 258, 265 тис. грн., у 2006 році – 717 094, 761 тис. грн., у 2007 році – 583 461, 084 тис.грн., у 2008 році – 1 071 421,871 тис. грн., у 2009 році – 1 306 090,646 тис.грн., у 2010 році – 876 523,519 тис.грн. Слід зазначити, що у експрес-інформації про стан злочинності за 2010 рік знайшли відображення статистичні дані як про матеріальні збитки від злочинів у сфері економіки та їх відшкодування (876 523,519 тис.грн.), так і відомості про матеріальні збитки від злочинів, їх відшкодування та вилучення в розрізі регіонів та залізниць (3 296 750,385 тис.грн.).

Російські вчені пропонують включати відомості про матеріальні збитки від злочинів до розширеного варіанту аналізу зареєстрованої злочинності. Аналіз статистичних даних про матеріальний збиток від злочинності у Російській Федерації показав, що у 2010 р. встановлена сума матеріального збитку, спричиненого злочинами, становить 262 257 257 тис.руб¹³. Вони також звертають увагу на необхідність визначення «сукупної» ціни злочинності для суспільства і зазначають, що визначення «ціни» злочинності у сучасних реаліях є надзвичайно складним питанням, що вимагає не лише аналізу зареєстрованої злочинності, але і постійного, широкого і багатоетапного репрезентативного опитування населення (як мінімум, щороку або два рази на рік), розробку відповідних методик визначення «ціни» злочинності¹⁴.

А за даними, які наводив кримінолог В.С. Квашис, у кінці ХХ ст. ціна злочинності у США оцінювалась у 450 млрд. дол., тоді як бюджет одного із найбільш могутніх у світі військових відомств – Пентагону – складав лише 250 млрд. дол.¹⁵.

Під «ціною» злочинності слід розуміти прямі та побічні витрати фізичного, матеріального, морального, духовного характеру, яких зазнає держава і суспільство внаслідок вчинення злочинів, спрямовані на подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи, та інших інститутів держави, а також сукупні активи злочинних угруповань і їх витрати на підтримку своєї злочинної діяльності.

Визначення «ціни» злочинності вимагає на сьогодні оновленого методологічного обґрунтування. Потрібно розірвати замкнуте кримінологічне коло: не знаємо реального стану злочинності в країні – отже, не знаємо дійсної «ціни» злочинності – і відповідно не знаємо обсяг необхідного фінансування для боротьби із цим деструктивним явищем. Формування нових підходів до розуміння явища злочинності, можливості її кількісно-якісного вимірювання і визначення реальної (а не лише зареєстрованої злочинності), визначення категорії «ціна» злочинності, пошук джерел «ціни» злочинності, вдосконалення методів розрахунку «ціни» конкретних злочинів із врахуванням досвіду транснаціонального законодавства (зокрема, Європейської конвенції про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, прийнятої у місті Страсбург 24 листопада 1983 року) є нагальним і актуальним завданням сучасної кримінологічної науки. Більш того, пропонуємо розробити розрахункові таблиці визначення «ціни» злочинності по кожному виду злочинів (насильницькі, корисливі, насильницько-корисливі, необережні, анархо-індивідуалістичні злочини), що підвищить рівень дослідження злочинності у комплексному її розумінні.

Знання реальної «ціни» злочинності необхідне, воно допоможе в оцінці стану злочинності, криміногенної обстановки в державі, розробці ефективних, економічних і розумних засобів боротьби зі злочинністю і дозволить проводити адекватний прогноз її розвитку, а отже і своєчасного реагування суспільства на виклики злочинності.

¹ Івченко А. О. Глумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Х.: Фоліо, 2001. – 540 с. – С. 516.

² Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии: учебник. В 2 т. Т. I. Общая часть / В. В. Лунеев. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 1003 с. – (Магистр). – С. 747.

³ Лунеев В. В. Модернизация в условиях преступности / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2012. – № 5. – С. 56–67.

⁴ Кондратюк Л. В. Криминологическое измерение / Л. В. Кондратюк, В. С. Овчинский. – М.: Норма, 2012. – 272 с. – С. 228–256.

⁵ Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с. – С. 25.

⁶ Антонян Ю. М. Криминология: учебник для бакалавров / Ю. М. Антонян. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 523 с. – С. 175–176.

⁷ Романова Л. И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монография / Л. И. Романова. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2010. – 304 с. – С. 8–37.

⁸ Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 27.04.2010 № 2154–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>

⁹ Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 № 2857–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>

¹⁰ Антонян Ю. М. Криминология: учебник для бакалавров / Ю. М. Антонян. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 523 с. – С. 172–177.

¹¹ Головкин Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкин. – Х.: Право, 2011. – 432 с. – С. 106–107.

¹² Кондратюк Л. В. Криминологическое измерение / Л. В. Кондратюк, В. С. Овчинский. – М.: Норма, 2012. – 272 с. – С. 132.

¹³ Иншаков С. М. Исследование преступности. Проблемы методики и методологии: монография / С. М. Иншаков. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. – 335 с. – С. 75–79.

¹⁴ Лунеев В. В. Социальные последствия, жертвы и цена преступности / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – № 1. – С. 36–56.

¹⁵ Козаченко И. Я. Криминология: учебник / И. Я. Козаченко, К. В. Корсаков. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 304 с. – С. 114.

Резюме

Статтю присвячено розкриттю поняття «ціна» злочинності в сучасній кримінологічній науці та визначенню прямого й непрямого збитку від злочинності.

Ключові слова: злочинність, «ціна» злочинності, прямий збиток, непрямий збиток, соціальні наслідки, відшкодування збитків, розрахункові таблиці.

Резюме

Статья посвящена раскрытию понятия «цена» преступности в современной криминологической науке и определению прямого и непрямого ущерба от преступности.

Ключевые слова: преступность, «цена» преступности, прямой ущерб, побочный ущерб, социальные последствия, возмещение ущерба, расчётные таблицы.

Summary

The article is devoted to the development and explanation of the “price” of crime notion in the modern criminological science and the definition of direct and indirect damage caused by crime.

Key words: crime, “price” of crime, direct damage, indirect damage, social consequences, reparation of damages, computational tables.

Отримано 30.11.2012